

loga, a to je: Hrvatskosrpski jezik. A moglo bi biti, ako se baš ne bojimo naziva »gramatika«, još preciznije: Gramatika hrvatskosrpskoga jezika. Ali i jedno i drugo je bolje nego »Naš jezik«. Kao da se stidimo svoga narodnog imena. Zamislite nespretnost naziva »Naš jezik« u našim nacionalno miješanim krajevima: u Istri, u nekim dijelovima Slavonije, npr. u češkim oazama na našem narodnom području. Tamo postoje gramatike talijanskog jezika, gramatike češkog jezika, možda i gramatike mađarskog jezika i gramatike »našeg« jezika. Je li to zgodno i pravilno? Ja mislim da nije.

Iznio sam ovdje samo neke osnovne primjedbe, ali ima i drugih manje važnih, koje bi se s malo truda mogle razmotriti i vrlo vjerojatno iskoristiti već za drugo izdanje tih četiriju vježbenica. Bilo bi to svakako na korist učenika i njihove bolje pismenosti.

ŽIGOSANI SUFIKS -TELJ

Stjepan Babić

Jedan profesor slavist pita zašto sufix *-telj*, koji je preuzet iz staroslavenskog jezika i u našem neproduktivan, lektori ne zamjenjuju sufixima *-ač* i *-lac*, koji su i narodni i produktivni.

Bez sumnje da je to pitanje postavljeno pod utjecajem shvaćanja A. Belića jer on u svojim radovima na više mjesta¹ kaže da je *-telj* neproduktivan sufix, a koliko se njime i tvore nove riječi da je to pod utjecajem ruskoga jezika. Ima nekoliko razloga zbog kojih prof. Belić tako zaključuje, a osnovni je taj što je tvorbu proučavao na temelju građe zabilježene u gramatikama i one koje se uz put sjetio, a ne na temelju sustavno sakupljene. Bit će da je od Belića preuzeo to mišljenje i M. Stevanović jer u normativnom djelu, Gramatici srpskohrvatskog jezika, piše:

»Ograničen je broj imenica m. roda izvedenih *nastavkom -telj* od glagola, kao što su: *roditelj*, *prijatelj*, *spasitelj*, *stvoritelj*, *upravitelj*, *učitelj*, *hranitelj*.

Ove imenice su građene prema ruskom ili starocrkvenom jeziku (istakao S. B.), zato ih je kod starijih pisaca bilo znatno više. Kod njih nalazimo i: *gônitelj*, i *křitelj*, i *istrěbitelj*, i *mùčitelj*, i *poběditelj*, i *preporòditelj*, i *čitatelj* i dr. Ali ove reči ne odgovaraju prirodi našeg jezika (istakao S. B.), već se mesto njih

¹ O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku, I, Beograd, 1958, str. 23, II, Beograd, 1959, str. 127, Savremeni srpskohrvatski jezik, II deo: Nauka o građenju reči, Beograd, 1949, str. 120, Oko našeg književnog jezika, Beograd, 1951, str. 303, 304. i drugdje.

upotrebljavaju imenice na *-lac*: *gònilac*, *krčilac* itd. Čak i mesto imenice *gràdítelj*, koja je u najnovije vreme ušla u široku upotrebu, bolje bi bilo uzeti imenicu *gràdílac*.²

Nakon čitanja Belićevih radova počeo sam se zanimati za taj sufiks, stao sakupljati građu i odmah vidio da je stvarnost na hrvatskosrpskom području znatno drugačija. Pitanje me potaklo da napišem članak i već sam bio na po gotov kad dobih rad Blaža Jurišića »O produktivnim formantima u tvorbi nomina agentis«³, u kojem je autor uspoređivanjem riječi u Mikošičevu rječniku *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* (LP) i Rječniku hrv. ili srp. jezika JAZU (ARj.) pokazao da sufiks *-telj* i u starijem i u novijem vremenu živi bujnije od svih drugih za nomina agentis (vršitelja radnje). Evo njegovih podataka:

sufiks	koliko puta dolazi	
	u LP	u ARj.
-ac	252	387
-lac	7	747
-ač	15	305
-ar	59	57
-nik	108	92
-telj	548	923

Ja bih Jurišićevo mišljenje, da je sufiks *-telj* produktivan, potkrijepio s nekoliko potvrda koje sam zabilježio u najnovije vrijeme, a nema ih u ARj.: *haračítelj*, *iznajmitelj*, *izricatelj*, *obožavatelj*, *počinitelj*, *presuditelj*, *proučavatelj*, *rušitelj*, *smirivatelj*, *snimatelj*, *spasavatelj*, a većine (7) nema ni u Deanović-Jernejevu Hrvatskosrpsko-talijanskom rječniku (DJ), Zagreb, 1956, kao ni imenica *usmjeritelj* i *žalitelj*, koje nisam mogao provjeriti u ARj. Odavde jasno proizlazi da se nikako ne može govoriti o neproduktivnosti sufiksa *-telj*.

No i unatoč njegovoj produktivnosti moglo bi se sumnjati u opravdanost riječi s tim sufiksom kad bi one bile vrlo rijetke po upotrebi. Ali one su vrlo česte. Da spomenemo nekoliko običnijih: *branitelj*, *graditelj*, *istražitelj*, *izvjestitelj*, *krivotvoritelj*, *ljubitelj*, *obožavatelj*, *roditelj*, *snimatelj*, *staratelj*, *stvoritelj*, *učitelj*, *ugostitelj*, *upravitelj*. Istina, te su imenice nešto češće na zapadnom području hs. jezika, ali su neke obične i na istočnom, a i rjeđe

² Beograd, 1951, str. 268.

³ Ivšićev Zbornik, Zagreb, 1963, str. 183—190.

nisu nepoznate, npr. u Deobama D. Čosića nalazimo *upropastitelj*⁴, u jednom prijevodu s ruskoga *primiritelj*, a sustavnim istraživanjem našlo bi se i više primjera.

Raspravljati o nekakvom »nenarodnom« porijeklu sufiksa *-telj* mislim da nema smisla, iako pojedine riječi s tim sufiksom mogu biti loše.

Ali to nije sve što se može navesti u obranu sufiksa *-telj*, to je samo slabiji dio razloga. Dosad smo ga promatrali izolirano, izvan sustava u kojem se nalazi, a takvo promatranje lako može odvesti na stranputicu. Na žalost, za sada imam malo podataka da bih mogao u potpunosti pokazati kakvo mjesto sufiks *-telj* zauzima u sustavu, tj. u odnosu prema drugim sufiksima, u prvom redu prema *-ač*, *-lac*, *-ar*, *-ac*, *-nik*, *-ič*. Ipak, nešto se može nazreti. Imenice kao *učitelj* i *učenik*, *odgojitelj* (*odgajatelj*) i *odgajamik*, *odgajenik* (Pravopis) pokazuju u kojem smjeru treba tražiti razgraničenje između sufiksa *-telj* i *-nik*.

Imenica je sa sufiksom *-ič* malo i one obično imaju suženo značenje. *Vodič* je električni i turistički termin i kad Turističko društvo u Malinskoj treba »*voditelja*« kancelarije Društva« (Vjesnik, 13. 4. 63. 10), tada ne može tražiti *vodiča*, ne ide **vodač*, nekako ni **vodilac*, iako imamo *rukovodilac*, i što im preostaje nego *voditelj*. DJ ima *provodič* i *provodnik*, nema *provoditelj*, a baš tu riječ nalazimo u novinama u vezi »provoditelj najvećeg genocida« (Borba, zgb. izdanje, 16. 4. 61. 10).

Od *harač*, *haračiti* zabilježena je samo imenica *haračlija*. Želimo li uzeti naš sufiks — ne samo iz purističkih razloga nego zato što je sufiks *-lija* rijedak, a i imenica *haračlija*, pa mnogi i ne znaju da postoji te se naša tvorba sama nameće — sufiks *-ač* ne ide, ostaju *-lac* i *-telj*. U Vjesniku od 8. 2. 62. 8. rečeno je za lovce na kitove i tuljane da su *haračitelji*. Zašto bi moralo biti *haračioci*?

Maretić kaže da »gdjekoja« imenica sa sufiksom *-ač* znači kakvu stvar i kao primjere navodi: *dočekač*, *obrezač*, *ogrtač*, *pokrivač*, *privezač*,⁵ ali u novije vrijeme takvih primjera ima sve više: *mješač* (mikser, zabilježio sam za građu Matice hrvatske), *montirač* (stroj, isto), elektronski *množač* (isto), *odstranjivač* (nož ili uređaj za skidanje krumpirove ljuske, Vjesnik, 27. 4. 61. 4), *orošivač* (prskalica, Slobodna Dalmacija, 4. 8. 61. 2), *pislač* (uređaj na encelografu, Borba, 14. 4. 61. 5), *pretpojačivač* (dio radio-aparata, Borba, 19. 3. 61. 4), *produživač* (za olovku, Vus, 22. 3. 61. 2), *rasprskivač* (DJ), *usitnjivač* (zemlje, stroj, Večernji list, 21. 1. 61. 10).

B. Jurišić pokazuje na primjerima da sufiks *-ar* označuje u prvom redu zanimanje i da je razumljivo njegovo proširenje na vršitelja radnje.⁶ Sufiks

⁴ Beograd, 1961, III, str. 119.

⁵ Gramatika i stilistika hrv. ili srp. knjiž. jezika, Zagreb, 1931, str. 257.

⁶ N. d., str. 186.

-ac imao je i prije šire značenje, a to ima i danas: *postdiplomac* (student), *pjenušac* (vrsta vina), *složenac* (jelo), *šuštavac* (ogrtač), *trotonac* (kamion), *univerzalac* (radio-aparat), *dokumentarac* (film). I tako bi jedino sufiksi *-telj* i *-lac* imali čistu funkciju vršitelja radnje. Nesumnjivo je da bi se na velikom broju primjera pronašao ključ njihove raspodjele. Obilniji podaci pokazali bi određenije mjesto sufiksa *-telj* među sufiksima za tvorbu vršitelja radnje.

I bez svega što je dosad rečeno, a to nije malo, može se pokazati da *-telj* ima opravdano mjesto u strukturi naše tvorbe.

Od glagola *pojiti* nema u rječnicima zabilježene imenice za vršitelja radnje. Ustreba li nam, možemo je izvesti: *pojilac* ili *pojitelj*, — *pojač* ne ide jer to znači *pjevač*. Želimo li reći da je to žena, prednost će dobiti *pojiteljica* jer *pojilica* može značiti i spravu i tako biti dvoznačna. Uostalom imenica *pojilica* u tom je značenju već i upotrijebljena, iako još nije zabilježena u rječnicima: u Borbi 4. 3. 61. 5 nalazimo *automatske pojilice* (za stoku). A da u takvom smjeru idu imenice na *-lica*, pokazuju mnogi primjeri: *slušalica* (dio telefona, *slušalac* je čovjek!), *glodalica* (vrsta struga, tocila), *vješalica*, *vršilica* (vršalica, vršaći stroj), *sijalica* (žarulja, ja bih rekao i sijaći stroj), *prskalica* (šprica, pumpa, pirotehnička igračka), a od rjeđih: *mlatilica* (stroj, DJ), *lomilica* (stroj DJ), *vodilica* (vodilja, ali samo uz *misao*, *zvijezda*, zatim u posebnoj upotrebi *ravnalo*, *kaiš*, Rječnik Srp. akademije nauka), *brizgalica* (injekcijska šprica, M. Božić, *Svilene papuče*, Zagreb, 1959, str. 15, 115), *vadilica* (priključak za traktor, Slobodna Dalmacija, 8. 8. 61. 2) i dr. Značenje riječi *gladilica* u DJ protumačeno je na prvom mjestu kao *aparat*, na drugom kao *zidarski alat*, na trećem kao *brus*, a kao *žena* na četvrtom. Riječ *sadilica* ima na prvom mjestu značenje *žena*, a drugo značenje (kolčić za sadenje) upućeno je na *sadaljka*, ali u Borbi 14. 6. 61. 5. *sadilica* je nekakav uređaj za sadenje duhana.

Imenice na *-teljica* označuju samo ženu: *braniteljica*, *davateljica*, *hraniteljica*, *izbaviteljica*, *ljubiteljica*, *mučiteljica*, *njegovateljica*, *odgojiteljica*, *počiniteljica*, *prekršiteljica*, *primiriteljica*, *provoditeljica*, *rukovoditeljica*, *rušiteljica*, *tužiteljica*, *učiteljica*, *žeteljica* i u većini je taj sufiks teško ili nemoguće zamijeniti kojim drugim, osim *-teljka* (*hraniteljka*, *počiniteljka*...), ali i on jednako opravdava upotrebu sufiksa *-telj*.

STROJNO PREVOĐENJE I NAŠI NEPOSREDNI ZADACI

Božidar Finka i Bulcsú László

Obavijesne teškoće. U 50 milijuna znanstvenih tiskovina čovječanstva leži zakopano golemo blago. U njemu je nagomilana vjekovita energija čovječjega duha, usmjerena da preobliči prirodu u kojoj živimo, i nas same. Tu uskladištenu energiju zovemo informacija ili obavijest. Ali ona je tako duboko zakopana na dnu knjižnica i arhiva, knjiga, časopisa i rukopisa da je njeno iskapanje mnogo teže i skuplje od iskapanja ikojeg zemnog blaga. Nije bez razloga što znanstvenici tvrde da je danas lakše izumjeti nešto posve novo nego pronaći je li već izumljeno i gdje god opisano. Kakva li besmislena traćenja vremena i rasipanja snage!

Znanstvenu obavijest, najveće blago čovječanstva, neustrašivo čuvaju tri čudovišta, i dok njih ne svladamo, i blago će ostati ležeći na ugaru. To su prostorna, strukovna i jezična nepristupačnost podataka.

Prostorna nepristupačnost. Otkako je izumljen tisak, štampa je omogućila širenje i snaženje znanosti i množenje nauka te je danas, rastući zajedno s njima, prerasla samu sebe i postala kočnica njihova razvoja. Jedini je izlaz prekodiranje (tj. preznakovljenje) svekolike literature u takvo osobito pismo da je može stroj strelovitom brzinom čitati, na malenu prostoru uskladištavati i po potrebi odmah pronalaziti. Postoje brzočitači koji između podataka snimljenih na obrtljive koture odabiru željenu obavijest brzinom od 200.000 znakova u sekundi (npr. pri prevođenju riječi iz rječnika). Postoje uređaji koji za tren oka zapamte i za tren se oka prisjete milijunâ riječi (a to su sve riječi našega jezika u svim njihovim oblicima). Ipak to nije dosta.

Čovjeku koji provede 50 godina u živoj i mnogostranoj umnoj djelatnosti prođe kroz pamet milijarda i po riječi. Da bi se stroj mogao mjeriti s takvim istaknutim intelektualcem ne samo po brzini nego i po kakvoći izvršivanja zadataka, treba da ima pamćenje i jezično iskustvo istoga kapaciteta, a za to dakako — to je i najvažnije — treba da ima ugrađene vodove za združivanje pojmova i za logičko provjeravanje i zaključivanje, jednom riječju sposobnost brza učenja.

Strukovna nepristupačnost. Druga je kočnica suvremenoga napretka takozvana difuznost informacije, tj. rasutost obavijesti po strukama. Nekad jedinstvena i cjelovita znanost, obuhvaćena pod nazivom »philosophia« (ljubav prema mudrosti), počela se s vremenom, najprije polako a zatim sve brže, raspadati na bezbroj struka i stručica sa strogo razgraničenim predmetom i područjem istraživanja, tako da smo danas došli do apsurdne činjenice da se stručnjaci različitih struka ne razumiju. Kao reakciju na to, naše je doba nametnulo potrebu zbliživanja najrazličitijih